

INHOUD

Woord vooraf.....	9
-------------------	---

I. STRAF..... 15

Inleiding.....	17
Straffen in context.....	20
Misdad en straf, een Siamese tweeling?.....	22
Democraten moeten schuld niet op Ralph Nader afschuiven.....	25
Waarom de crisis gedetineerden een kans biedt.....	28
Er is meer nodig dan verse onderbroeken.....	31
Overvolle gevangenissen.....	34
Vol is vol? Niet in gevangenissen.....	36
Een overlegcomité voor straffen.....	38
Zinvolle detentie.....	43
Geens in de voetsporen van Vranckx.....	46
<i>Por favor, méér</i> Spaans achter de tralies.....	49
Straffen zonder einde.....	51
Het cynische lot van de ex-gedetineerde.....	53
Een bitterzoete symfonie voor elke pedofiel.....	56
God is niet dood bij de strafuitvoering.....	59
Gevangenissen van de toekomst.....	63
De hardnekkige hamburgerreflex.....	65
Transitiehuisen en klimaattransitie: spot the difference.....	68
De enkelband, gevangenis 2.0?.....	72
Hier is een enkelband, prettige eindejaarsfeesten!.....	75
Een enkelband voor de enkeling?.....	78
De enkelband heeft het verkorven.....	80
De doodstraf, geen dode straf.....	84
Brandstof voor de doodstraf.....	86

Misdad & straf in onrustige tijden.....	5
---	---

II. RECHT 91

Inleiding.....	92
Straffen: gebonden aan strakke scenario's en rituelen.....	95
Het gevaar van eigenrichting.....	98
Geen bijzondere behandeling voor Abdeslam.....	102
Dave De Kock is beter af in een Nederlandse cel.....	105
Voorlopige hechtenis mag geen straf zijn.....	107
Grenzen aan het Belgische gevangenisexperiment.....	111
Een labyrint van regels.....	115
De strafuitvoering uitgelegd aan onze kinderen.....	117
Heimwee naar Lejeune.....	120
Gekooid recht en de pandemie.....	123
Kiezen tussen pest en cholera:	
Rechten van gedetineerden in tijden van pandemie.....	124
Bloot op bevel.....	132
Iedereen bloot voor de wet.....	134
Scanners in gevangenissen: verfoeilijke technologie?.....	141
Met de billen bloot in het land van morgen.....	144
Gevangenissen zonder personeel.....	148
Waarom gevangenissen lamleggen geen goed idee is.....	150
L'histoire se répète: de dodelijke cocktail van de cipiersstaking.....	154
Een koninklijke veiligheidsklep.....	157
Zonder pardon.....	159
Sire, verleen collectieve gratie.....	164

III. SAMENLEVING 167

Inleiding.....	168
Viagrapolitiek.....	171
De purperen pilletjes van Justitie.....	173
Natte dromen van straffe liberalen.....	180
Geen bericht van de Blauwe Leider.....	184
Verontwaardiging en morele paniek.....	188
Marsen die tweedracht zaaien.....	190
Een hete zomer vol morele paniek.....	194
Politiegeweld door de ogen van Orwell.....	198
Nagel dopinggebruikers niet aan de schandpaal.....	201
De markt van misdaad en straf.....	203
Ze zijn zo bereikbaar, meneer.....	204
Camerabewaking als promostunt.....	207
Sanctioneren met profijt: ten koste van veiligheid?.....	210
Verantwoording.....	215
Eindnoten.....	218

WOORD VOORAF

Onrust is van alle tijden. Dat is de titel van een boekje dat in mijn geboortjaar (1978) verscheen in Nederland. De auteur was ene Jac. van Weringh. Met tal van historische voorbeelden maakte hij inzichtelijk hoe onrust over criminaliteit niet nieuw was. Nochtans, zo merkte hij op, ‘... denkt elke generatie opnieuw dat zij zich voor het eerst in de geschiedenis met de ernst van deze problemen geconfronteerd weet’.¹

Van Weringh had gelijk. Elke generatie breekt zich het hoofd over fenomenen en figuren die onrust veroorzaken en angst inboezemen: van struikrovers tot stalkers, van godslasteraars tot pedofielen.

Maar tezelfdertijd lijkt het wel alsof we in een stroomversnelling terecht zijn gekomen: de onrust slaat heftiger om ons heen. Het debat over misdaad en straf versnelt, vernauwt, verruwt, verarmt.

Dit heeft ongetwijfeld te maken met de manier waarop het debat wordt gevoerd. In 1978 had van Weringh het over onheilspellende krantenberichten en onrustgevoelens die aangepraat werden door ‘van-horen-zeggen’. Vandaag de dag gebeurt het veeleer door korte boodschappen en reacties, memes en video’s die via sociale media een enorm bereik hebben.

We zien dit ook in de politieke communicatie. Toen de federale minister van Justitie in juni 2021 zijn plannen ontvouwde over de uitvoering van korte straffen, deed hij dit in een bericht op LinkedIn met een foto van een opengeslagen krant, terwijl de camera inzoomde op een kop in forse blokletters: ‘Geen genade meer’. En toen een

verkrachter in april 2022 een straf opgelegd kreeg die voor beroering zorgde, haalde de Vlaamse minister van Justitie flink uit in een tweet met de hashtag *#telagestraf*. Dat de plannen geheel onrealistisch waren (in het eerste geval) of de uitspraken een loopje namen met de scheiding der machten (in het tweede geval), leek beide excellenties weinig te deren. Communiceren is in zulke gevallen gericht op applaus, het scoren van likes en het uitdrukken en oppoken van gevoelens van verontwaardiging.

Een crisis zonder einde

De verhitte van het debat over misdaad en straf heeft diepe wortels. Onze samenleving maakte de afgelopen decennia ingrijpende veranderingen door: in geleerde beschouwingen heeft men het dan over een ‘risicomaatschappij’, een ‘controlecultuur’ of een ‘politiek van strafpopulisme’.²

In dit boek gaan we niet dieper in op dergelijke analyses: we bekijken de gevolgen en de impact ervan op het debat over misdaad en straf in ons land.³

Eén kenmerkend gevolg is dat we in een chronische crisissfeer zijn beland: van de aanslagen van de CCC (Cellules Communistes Combattantes) en de Bende van Nijvel in de jaren 80 tot de Dutroux-crisis in de jaren 90 en de terreuraanslagen in de 21ste eeuw.

Dit leidde tot een ongeziene hervormingsijver: politie, magistratuur en strafuitvoering staan sinds de jaren 90 bijna onafgebroken in de steigers. Op de achtergrond bleef de private veiligheidssector groeien en zorgden opeenvolgende staathervormingen voor een herschikking van de bevoegdheden op het vlak van veiligheid en justitie.

Maar nieuwe beleidsplannen en organisatiestructuren, nieuwe wetten en decreten, nieuwe enkelbanden, werkstraffen, gevangnissen en camera’s deden het tij niet keren: de rust keerde niet terug.

De vernieuwingshonger lijkt maar moeilijk te stillen. Het hoofd koel houden in een context als deze blijkt een hele opgave: dát illustreren en in perspectief plaatsen vormt de rode draad in dit boek.

Ieder zijn mening

Wie heeft er een mening over het paargedrag van mieren of alpaca’s? De meeste lezers van dit boek liggen er wellicht niet wakker van: dat laten we over aan entomologen of biologen.

Bij misdaad en straf ligt dat anders: als het gaat over de gepaste straf voor een verkrachter, een moordenaar of een Nederlandse oud-voetballer die dickpics verstuurt, lijkt het wel of iedereen zijn zegje kan en mag doen.

Dat zorgt ervoor dat het debat kleurrijk en meerstemmig is. Maar het zorgt er ook voor dat misvattingen de ronde doen en onwaarheden worden verspreid, dat zwart-witdenken wordt gevoed en onrustgevoelens worden aangewakkerd, dat er wordt getornd aan de scheiding der machten. En dat lijkt vooral het geval in de context die we hierboven hebben geschetst: in een wereld vol beeldschermen waar we met duimpjes en emoticons, met delen en reageren, actief en vaak anoniem kunnen participeren, dreigen we al vlug het noorden te verliezen.

De titel van dit boek heeft daarom een dubbele lading. De 42 teksten in dit boek richten zich op hoe we omgaan met de onrust over misdaad en straf in een wereld in verandering. Maar de teksten zijn ook geschreven vanuit een zekere ongerustheid: ze leggen de vinger

op wat er fout loopt, maar tonen ook hoe het anders kan. En dat is van vitaal belang: een gezonde democratie heeft baat bij een meerstemmig en genuanceerd debat over misdaad en straf.

42 interventies in het debat over misdaad en straf

De teksten in dit boek verschenen in de periode 2004-2022. Het gaat om 42 opiniestukken, editorials, forumteksten en enkele blogposts. De teksten werden in hun oorspronkelijke vorm opgenomen in dit boek. Hier en daar werden minimale (taalkundige) aanpassingen doorgevoerd.

De 42 teksten werden thematisch ondergebracht in drie grote delen: straf, recht en samenleving. Binnen elk van die drie delen werden de teksten zo mogelijk nog verder gegroepeerd en telkens kort ingeleid. Lezers die zich verder willen verdiepen in de thema's die in dit boek aan bod komen, vinden in de eindnoten nuttige literatuursuggesties.

Tom Daems

Leuven, 1 juni 2022

I STRAF

INLEIDING

Op 19 november 2002 woonde ik in Londen een lezing bij van Nils Christie. De Noorse criminoloog was te gast bij de Prison Reform Trust, een organisatie die zich inzet voor een humaner strafbeleid. Op een gegeven moment projecteerde Christie een reeks cijfers op een van de muren in het auditorium. Die cijfers zagen er zo uit:

709
400-630
300-400
150-300

138

131
102
70-90
50-70
35

‘Wat zien jullie?’ vroeg Christie aan de aanwezigen in de zaal. ‘Wat betekenen deze cijfers?’

Wie zijn boek *Crime Control as Industry* had gelezen, wist hoe de vork in de steel zat. Kort voor de lezing, in 2000, was de derde, herziene editie verschenen.⁴ Maar de meeste aanwezigen bleken niet vertrouwd te zijn met het werk van Christie. Voor de oningewijde toehoorder had het lijstje daarom een bevreemdend effect.

Gelukkig ontrafelde Christie zijn raadseltje al gauw: het ging om zogenaamde ‘detentie-ratio’s’: het aantal gedetineerden per 100.000 inwoners, gerangschikt van hoog naar laag. Bovenaan zijn lijst prijkte de Verenigde Staten met (toen) 709 gevangenen per 100.000 inwoners. Onderaan bungelde IJsland, met 35 gedetineerden. Christie had het cijfer 138 apart gezet: dat had immers betrekking op Engeland en Wales, de plek waarmee de aanwezigen in de Londense zaal het meest vertrouwd waren. België bevond zich in de groep 70-90.

Waarom liet Christie die cijfers zien?

Christie wilde de verbeelding van zijn publiek prikkelen: hoe komt het dat de ene samenleving zoveel méér mensen opsluit dan de andere? Hoe kunnen we dat verklaren? Het meest voor de hand liggende antwoord is criminaliteit: samenlevingen met meer criminaliteit zullen ook meer straffen.

Dat klinkt vanzelfsprekend, maar zo eenvoudig is het niet: wanneer we de naoorlogse ontwikkelingen bekijken, zien we dat landen vaak vergelijkbare criminaliteitsontwikkelingen doormaken, maar toch zeer verschillend met de vrijheidsstraf omgaan. Zo ging de gevangenispopulatie in de Verenigde Staten pijlsnel de hoogte in, maar bleef ze vrij stabiel in Duitsland en zagen we een scherpe daling in Finland.⁵ Er is geen sprake van een een-op-eenrelatie tussen misdaad en straf.⁶ De hoeveelheid criminaliteit blijkt een slechte voorspeller voor de hoeveelheid straf.

Daarenboven zegt criminaliteit ons niets over de wijze waarop er wordt gestraft. Wie wat grasduint in de geschiedenis van de straf zal merken dat de mens bijzonder vindingrijk is als het op straffen aankomt: van de folterkamer tot de werkstraf, van de geldboete tot

de enkelband, van slachtoffer-daderbemiddeling tot de gesel, van het schavot tot de opsluiting.

Straffen ontstaan en straffen verdwijnen. De doodstraf was lange tijd alomtegenwoordig en werd op de meest uiteenlopende manieren uitgevoerd, van de brandstapel tot de executietafel. Vandaag de dag is Europa een doodstrafvrije zone en is de doodstraf wereldwijd nog maar in een handvol landen gangbaar. Ooit werden veroordeelden op een verhoogje geplaatst en met een halsband vastgemaakt aan een paal (de *carcan*). Deze zogenaamde ‘kaakstraf’ of tepronkstelling werd in ons land voor de laatste keer toegepast op 10 oktober 1851, op de Grote Markt in Brussel.⁷

Net zoals bij de gevangenis aan het begin van de 19de eeuw of de enkelband aan het einde van de 20ste eeuw, zullen er binnenkort ongetwijfeld wederom pleitbezorgers opstaan om nieuwe straffen aan te prijzen. En opnieuw zal blijken dat misdaad nauwelijks inzicht biedt in welke vorm die nieuwe straf uiteindelijk aanneemt.

De plaats en ontwikkeling van de straf in de samenleving vormt het uitgangspunt van het eerste deel van dit boek. Straffen begrijpen, de wortels ervan blootleggen en de inbedding ervan in de samenleving ontleden vergt een verbeeldingskracht die vereist dat we loskomen van het vastgeroeste idee dat misdaad een determinerende rol speelt bij de keuze en de zwaarte van de straf.

STRAFFEN IN CONTEXT

De eerste tekst in dit boek (**‘Misdaad en straf, een Siamese tweeling?’**) sluit aan bij de boodschap van Nils Christie. Misdaad en straf zijn geen Siamese tweeling: ze delen geen vitale organen en zijn niet dermate vergroeid dat iedere operationele ingreep om de twee van elkaar te scheiden gedoemd is te mislukken.

Dat is goed nieuws voor onderzoekers: het laat namelijk toe om de straf tot voorwerp van studie te maken. Maar het is ook goed nieuws voor beleidsmakers en strafhervormers: als de straf geen automatisch gevolg is van criminaliteit, dan opent dit perspectieven om anders te reageren op ongewenst gedrag, om te revolteren tegen defaitisme en in te gaan tegen het verlamdende ‘TINA’-denken: *‘There is no alternative’*.

We hebben deze tekst bewust helemaal vooraan geplaatst: in de loop van het boek zullen we de lezer meermaals uitnodigen om populaire opvattingen over de straf of vanzelfsprekend lijkende strafpraktijken door een andere bril te bekijken.

De strafpraktijk zit ingebed in het sociaal weefsel en dat laat zich soms op verrassende manieren voelen. In de Verenigde Staten veroorzaakte de immense toename aan gevangenen en andere gestraften schokgolven die reikten tot de hoogste regionen van het politieke bestel. Wanneer grote groepen (ex-)veroordeelden het stemrecht (tijdelijk) ontzegd wordt, wordt het strafbeleid een bepalende factor in politieke verkiezingen, zoals we illustreren in **‘Democraten moeten schuld niet op Ralph Nader afschuiven’**.

In **‘Waarom de crisis gedetineerden een kans biedt’** verleggen we de aandacht naar de impact van het strafapparaat op de overheidsfinanciën. Ook hier kijken we in een eerste stap naar de Verenigde Staten: het unieke Amerikaanse gevangenisexperiment (er wordt soms gesproken over ‘massale opsluiting’ als een uitzonderlijk fenomeen⁸) weegt zwaar op de publieke middelen. In tijden van schaarste doet dit vragen rijzen naar de draagkracht van een samenleving, zoals in Californië in 2009. Hoewel de budgettaire impact van het Belgische strafsysteem vele malen kleiner is, is die reflectie ook hier relevant: de begrotingen in ons land kleuren al sinds mensenheugenis rood tot zelfs bloedrood. Tot op welke hoogte zijn de investeringen te verantwoorden en, vooral, wat krijgen we ervoor terug?

Ook in de volgende tekst (**‘Er is meer nodig dan verse onderbroeken’**) kijken we over de grenzen. In Schotland werd in 2007 een commissie opgericht om de gevangenis crisis te bestuderen en aanbevelingen te formuleren. Het rapport kreeg de betekenisvolle titel *Scotland’s Choice* en legt diverse dwarsverbindingen bloot tussen strafbeleid en ander overheidsbeleid. Geen TINA voor de Schotten: het komt beleidsmakers toe om keuzes te maken en een pad voor de toekomst uit te stippelen.